

FEL. dixit : Sed sic anathemā, ut spiritum ipsum qui in Manichæo fuit, et per eum ista locutus est, anathemes.

Augustinus accepta charta scripsit hæc verba : Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ jam anathemavi Manichæum et doctrinam ejus, et spiritum qui per eum tam execrabiles blasphemias locutus est, quia spiritus seductor erat, non veritatis, sed nefandi erroris; et nunc anathemo supra dictum Manichæum et spiritum erroris ipsius.

Et cum eadem chartam Felici dedisset, etiam ille manu sua hæc verba scripsit : Ego Felix qui Mani-

chæo credideram, nunc anathemo eum, et doctrinam ipsius, et spiritum seductorem qui in illo fuit, qui dixit Deum partem suam genti tenebrarum miscuisse, et eam tam turpiter liberare, ut virtutes suas transfiguraret in feminas contra masculina, et ipsas iterum in masculos contra feminina dæmonia, ita ut postea reliquias ipsius suæ partis configat in æternum globe tenebrarum. Has omnes et cæteras blasphemias Manichæi anathemo.

Augustinus episcopus, his in ecclesia coram populo Gestis subscripsi.

Felix his Gestis subscripsi.

IN OPUSCULUM SUBSEQUENS,

Vide lib. 2, cap. 9, Retractationum, tom. 1, col. 634, a verbis, Liber de Natura Boni, usque ad verba, Deus est M.

S. AURELI AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE NATURA BONI CONTRA MANICHÆOS

Liber unus ^(a).

CAPUT PRIMUM.— *Deus summum bonum et incommutabile, a quo cætera omnia bona spiritalia et corporalia.* Summum bonum quo superius non est, Deus est : ac per hoc incommutabile bonum est ; ideo vere æternum, et vere immortale. Cætera omnia bona non nisi ab illo sunt, sed non de illo. De illo enim quod est, hoc quod ipse est : ab illo autem quæ facta sunt, non sunt quod ipse. Ac per hoc si solus ipse incommutabilis, omnia quæ fecit, quia ex nihilo fecit, mutabilia sunt. Tam enim omnipotens est, ut possit etiam de nihilo, id est, ex eo quod omnino non est, bona facere, et magna et parva, et cælestia et terrena, et spiritalia et corporalia. Quia vero et justus est, ei quod de se genuit, ea quæ de nihilo fecit, non æquavit. Quia ergo bona omnia, sive magna sive parva, per quoslibet rerum gradus, non possunt esse nisi a Deo ; omnis autem natura in quantum natura est, bonum est ; omnis natura non potest esse nisi a summo et vero Deo : quia omnia etiam non summa

bona, sed propinqua summo bono, et rursus omnia etiam novissima bona, quæ longe sunt a summo bono, non possunt esse nisi ab ipso summo bono. Omnis ergo spiritus etiam mutabilis, et omne corpus a Deo : et hæc est omnis facta natura ¹. Omnis quippe natura aut spiritus, aut corpus est. Spiritus incommutabilis Deus est : spiritus mutabilis facta natura est, sed corpore melior : corpus autem spiritus non est, nisi cum ventus, quia nobis invisibilis est, et tamen vis ejus non parva sentitur, alio quodam modo spiritus dicitur.

CAPUT II.— *Quomodo id possit ad corrigendos Manichæos sufficere.* Propter eos autem, qui cum intelligere non possunt omnem naturam, id est, omnem spiritum et omne corpus naturaliter bonum esse, moventur spiritus iniquitate et corporis mortalitate, et ob hoc aliam naturam maligni spiritus et mortalis corporis, quam Deus non fecerit, conantur inducere : sic arbitramur ad eorum intellectum, quod dicimus

ADMONITIO PP. BENEDICTINORUM.

Liber de Natura Boni recognatus est ad veteres codices quatuor Vaticanos, Gallicanos novem, Victorinum, Sorbonicum, Corbeiensem, Fossatensem, Cisterciensem, Casalensem, Bigotianum, Laudunensem majoris Ecclesiæ, ad unum Augustinensium majoris conventus Parisiensis, ad variantes lectiones ex Belgicis codicibus descriptas per Lovanienses, et ad editiones Am. Er. et Lov.

Comparavimus præterea eas omnes editiones initio Retr. et Confess., t. 1, memoratas. M.

¹ Er. Lugd. et Ven., et hoc est omnis. Lov., et hæc omnia. M.

(a) scriptus post annum 404. Collocatur in Retractationibus proxime post libros de Actis cum Felice, qui sub finem anni 404 conscripti sunt.

posse perducī. Fatentur enim omne bonum non esse posse, nisi a summo et vero Deo: quod et verum est, et ad eos corrigendos, si velint advertere, sufficit.

CAPUT III. — *Modus, species et ordo generalia bona in rebus a Deo factis.* Nos enim catholici Christiani Deum colimus, a quo omnia bona sunt, seu magna seu parva; a quo est omnis modus, seu magnus seu parvus; a quo omnis species, seu magna seu parva; a quo omnis ordo, seu magnus seu parvus. Omnia enim quanto magis moderata, speciosa, ordinata sunt, tanto magis utique bona sunt: quanto autem minus moderata, minus speciosa, minus ordinata sunt, minus bona sunt. Hæc itaque tria, modus, species et ordo, ut de innumerabilibus taceam, quæ ad ista tria pertinere monstrantur; hæc ergo tria, modus, species, ordo, tanquam generalia bona sunt in rebus a Deo factis, sive in spiritu, sive in corpore. Deus itaque supra omnem creaturæ modum est, supra omnem speciem, supra omnem ordinem: nec spatii locorum supra est, sed ineffabili et singulari potentia, a quo omnis modus, omnis species, omnis ordo. Hæc tria ubi magna sunt, magna bona sunt: ubi parva sunt, parva bona sunt: ubi nulla sunt, nullum bonum est. Et rursus ubi hæc tria magna sunt, magnæ naturæ sunt: ubi parva sunt, parvæ naturæ sunt: ubi nulla sunt, nulla natura est. Omnis ergo natura bona est.

CAPUT IV. — *Malum est corruptio modi, speciei aut ordinis.* Proinde cum quæritur unde sit malum, prius quærendum est quid sit malum: quod nihil aliud est quam corruptio, vel modi, vel speciei, vel ordinis naturalis. Mala itaque natura dicitur, quæ corrupta est: nam incorrupta utique bona est. Sed etiam ipsa corrupta, in quantum natura est, bona est; in quantum corrupta est, mala est.

CAPUT V. — *Natura excellentioris ordinis etiam corrupta melior interdum inferiore etiam incorrupta.* Fieri autem potest, ut quædam natura quæ modo et specie naturali excellentius ordinata est, etiam corrupta melior sit adhuc quam est incorrupta altera, quæ minore modo et specie naturali inferius ordinata est: sicut in hominum æstimatione, secundum qualitatem quæ aspectibus adjacet, melius est utique corruptum aurum, quam incorruptum argentum; et melius est corruptum argentum, quam plumbum incorruptum. Sic et in naturis potentioribus atque spiritualibus melior est etiam corruptus per malam voluntatem spiritus rationalis, quam irrationalis incorruptus: et melior est quilibet spiritus etiam corruptus, quam corpus quodlibet incorruptum. Melior est enim natura, quæ cum præsto est corpori, præbet ei vitam, quam illa cui vita præbetur. Quantumlibet autem corruptus sit spiritus vitæ qui factus est, vitam præbere corpori potest: ac per hoc melior illo est, quamvis incorrupto, corruptus.

CAPUT VI. — *Naturam quæ corrumpi non potest, summum bonum; quæ potest, aliquod bonum esse.* Corruptio autem si omnem modum, omnem speciem,

omnem ordinem rebus corruptibilibus auferat, nulla natura remanebit. Ac per hoc omnis natura quæ corrumpi non potest, summum bonum est, sicut Deus est. Omnis autem natura quæ corrumpi potest, etiam ipsa aliquod bonum est: non enim posset ei nocere corruptio, nisi adimendo et minuendo quod bonum est.

CAPUT VII. — *Rationalium spirituum corruptio alia voluntaria, alia pœnalis.* Creaturis autem præstantissimis, hoc est, rationalibus spiritibus, hoc præstitit Deus, ut si nolint, corrumpi non possint; id est, si obedientiam conservaverint sub Domino Deo suo, ac sic incorruptibili pulchritudini ejus adhæserint: si autem obedientiam conservare noluerint, quoniam volentes corrumpuntur in peccatis, nolentes corrumpantur in pœnis. Tale quippe bonum est Deus, ut nemini eum deserenti bene sit: et in rebus a Deo factis tam magnum bonum est natura rationalis, ut nullum sit bonum quo beata sit nisi Deus. Peccantes igitur in suppliciis ordinantur: quæ ordinatio quia eorum naturæ non competit, ideo pœna est; sed quia culpæ competit, ideo justitia est.

CAPUT VIII. — *Ex rerum inferiorum corruptione ac interitu pulchritudo universi.* Cætera vero quæ sunt facta de nihilo, quæ utique inferiora sunt quam spiritus rationalis, nec beata possunt esse, nec misera. Sed quia pro modo et specie sua etiam ipsa bona sunt, nec esse quamvis minor et minima bona, nisi a summo bono Deo potuerunt, sic ordinata sunt, ut cedant infirmiora firmioribus, et invalidiora fortioribus, et impotentiora potentioribus, atque ita cœlestibus terrena concordent tanquam præcellentibus subdita. Fit autem decedentibus et succedentibus rebus temporalis quædam in suo genere pulchritudo, ut nec ipsa quæ moriuntur, vel quod erant esse desinunt, turpent aut turbent modum et speciem et ordinem universæ creaturæ: sicut sermo bene compositus utique pulcher est, quamvis in eo syllabæ atque omnes soni tanquam nascendo et moriendo transcurrant.

CAPUT IX. — *Pœna peccanti naturæ, ut recte ordinetur, constituta.* Qualis autem et quanta pœna cuique culpæ debeatur, divini judicii est, non humani: quæ utique et cum conversis remittitur, magna est bonitas apud Deum; et cum debita redditur, nulla est iniquitas apud Deum: quia melius ordinatur natura, ut juste doceat in supplicio, quam ut impune gaudeat in peccato. Quæ tamen etiam sic habens nonnullum modum et speciem et ordinem, in quacumque extremitate adhuc aliquod bonum est: quæ si omnino detrahantur, ei penitus consumantur, ideo nullum bonum erit, quia nulla natura remanebit.

CAPUT X. — *Naturæ corruptibiles, quia ex nihilo factæ.* Omnes igitur naturæ corruptibiles, nec omnino naturæ essent, nisi a Deo essent; nec corruptibiles essent, si de illo essent, quia hoc quod ipse est essent. Ideo ergo quocumque modo, quacumque specie, quocumque ordine sunt, quia Deus est a quo factæ sunt: ideo autem non incommutabiles sunt, quia nihil est

(Dix-kuit.)

SANCT. AUGUST. VIII.

undo factæ sunt. Sacrilega enim audacia coxquantur nihil et Deus, si quale est illud quod de Deo natum est, tale velimus esse illud quod ab eo de nihilo factum est.

CAPUT XI. — *Noceri nec Deo potest, nec alii naturæ nisi ipso permittente.* Quapropter nec naturæ Dei noceri omnino potest, nec alicui naturæ sub Deo noceri injuste potest: quia et cum peccando injuste aliqui nocent, voluntas injusta eis imputatur; potestas autem qua nocere permittuntur, non est nisi a Deo, qui et ipsi nescientibus novit quid illi pati debeant, quibus eos nocere permittit.

CAPUT XII. — *Omnia bona nonnisi a Deo.* Hæc omnia tam perspicua, tam certa, si vellent advertere, qui aliam naturam inducunt, quam non fecit Deus; non tantis blasphemis implerentur, ut et in summo malo tanta bona ponerent, et in Deo tanta mala. Sufficit enim, ut supra dixi, ad eorum correctionem, si velint attendere, quod eos etiam invitos cogit veritas confiteri, omnia prorsus bona non esse nisi a Deo. Non ergo ab alio sunt magna bona, et ab alio parva bona: sed et magna et parva bona non sunt nisi a summo bono, quod Deus est.

CAPUT XIII. — *Bona singula seu parva, seu magna, esse a Deo.* Commemoremus ergo bona quanta poterimus, quæ dignum est ut Deo auctori tribuamus, et his sublatis videamus utrum aliqua natura remanebit. Omnis vita et magna et parva, omnis potentia et magna et parva, omnis salus et magna et parva, omnis memoria et magna et parva, omnis virtus et magna et parva, omnis intellectus et magnus et parvus, omnis tranquillitas et magna et parva, omnis copia et magna et parva, omnis sensus et magnus et parvus, omne lumen et magnum et parvum, omnis suavitas⁴ et magna et parva, omnis mensura et magna et parva, omnis pulchritudo et magna et parva, omnis pax et magna et parva, et si qua similia occurrere poterunt, maximeque illa quæ per omnia reperiuntur, sive spiritalia sive corporalia, omnis modus, omnis species, omnis ordo, et magnus et parvus, a Domino Deo sunt. Quibus bonis omnibus qui male uti voluerit, divino iudicio pœnas luet: ubi autem nullum horum omnino fuerit, nulla natura remanebit.

CAPUT XIV. — *Parva bona in majorum comparatione contrariis nominibus appellantur.* Sed in his omnibus quæcumque parva sunt, in majorum comparatione contrariis nominibus appellantur: sicut in hominis formæ quia major est pulchritudo, in ejus comparatione simiæ pulchritudo deformitas dicitur: et fallit imprudentes, tanquam illud sit bonum, et hoc malum; nec intendunt in corpore simiæ modum proprium, parilitatem ex utroque latere membrorum, concordiam partium, incolumitatis custodiam, et cætera, quæ persequi longum est.

CAPUT XV. — *In simiæ corpore pulchritudinis bonum inesse, licet minus.* Sed ut quod dicimus intelligatur, et nimium tardis satis fiat, vel etiam pertinaces et apertissime veritati repugnantes cogantur

quod verum est confiteri, interrogentur utrum corpori simiæ possit nocere corruptio. Quod si potest, ut foedius fiat; quid minuit, nisi pulchritudinis bonum? Unde tamdiu aliquid remanebit, quamdiu corporis natura subsistit. Proinde si consumpto bono natura consumitur, bona ergo est natura. Sic et tardum dicimus veloci contrarium: sed tamen qui se omnino non movet, nec tardus dici potest. Sic acuta voci contrariam vocem dicimus gravem, vel canoræ asperam: sed si omnem speciem vocis penitus adimas, silentium est ubi vox nulla est: quod tamen silentium, eo ipso quod vox nulla est, tanquam contrarium voci solet opponi. Sic et lucida et obscura tanquam duo contraria dicuntur: habent tamen et obscura aliquid lucis, quo si penitus careant, ita sunt tenebræ lucis absentia, sicut silentium vocis absentia.

CAPUT XVI. — *Privationes in rebus decenter a Deo ordinatæ.* Quæ tamen etiam privationes rerum sic ordinantur in universitate naturæ, ut sapienter considerantibus non indecenter vices suas habeant. Nam et Deus certa loca et tempora non illuminando, tenebras fecit tam decenter quam dies. Si enim nos continendo vocem, decenter interponimus in loquendo silentium; quanto magis ille quarundam rerum privationes decenter facit, sicut rerum omnium perfectus artifex? Unde et in hymno trium puerorum, etiam lux et tenebræ laudant Deum (*Dan. iii, 72*); id est, ejus laudem in bene considerantium cordibus pariunt.

CAPUT XVII. — *Natura in quantum natura est, nulla mala.* Non ergo mala est, in quantum natura est, ulla natura; sed cuique naturæ non est malum nisi minui bono. Quod si minuendo absumeretur, sicut nullum bonum, ita nulla natura relinqueretur: non solum qualem inducunt Manichæi, ubi tanta bona inveniuntur, ut nimia eorum cæcitas mira sit; sed qualem potest quilibet inducere.

CAPUT XVIII. — *Hylen, quæ rerum informis materies antiquis dicebatur, non esse malum.* Neque enim vel illa materies, quam antiqui hylem dixerunt, nihil dicenda est. Non eam dico, quam Manichæus hylem appellat dementissima vanitate, nesciens quid loquatur, formatricem corporum: unde recte illi dictum est, quod alterum deum inducat: nemo enim formare et creare corpora nisi Deus potest; neque enim creantur, nisi cum eis modus et species et ordo subsistit, quæ bona esse, nec esse posse nisi a Deo, puto quod jam etiam ipsi confitentur. Sed hylem dico quamdam penitus informem et sine qualitate materiem, unde istæ quas sentimus qualitates formantur, ut antiqui dixerunt. Hinc enim et silva græce ὕλη dicitur, quod operantibus apta sit, non ut aliquid ipsa faciat, sed unde aliquid fiat. Nec ista ergo hyle malum dicenda est, quæ non per aliquam speciem sentiri, sed per omnimodam speciei privationem cogitari vix potest. Habet enim et ipsa capacitatem formarum: nam si capere impositam ab artifice formam non posset, nec materies utique diceretur. Po:ro

⁴ Ita Mss. At in editis, *sanitas*.

si bonum aliquod est forma, unde qui ea prævalent, formosi appellantur, sicut a specie speciosi, procul dubio bonum aliquod est etiam capacitas formæ. Sicut quia bonum est sapientia, nemo dubitat quod bonum sit capacem esse sapientiæ. Et quia omne bonum a Deo; neminem oportet dubitare, etiam istam, si qua est, materiam non esse nisi a Deo.

CAPUT XIX. — *Esse vere, proprium Dei.* Magnifice igitur et divine Dens noster famulo suo dixit, *Ego sum qui sum*; et, *Dices filiis Israel, Qui est misit me ad vos (Exod. iii, 14)*. Vere enim ipse est, quia incommutabilis est. Omnis enim mutatio facit non esse quod erat: vere ergo ille est, qui incommutabilis est; cætera quæ ab illo facta sunt, ab illo pro suo modo esse acceperunt. Ei ergo qui summe est, non potest esse contrarium nisi quod non est: ac per hoc sicut ab illo est omne quod bonum est, sic ab illo est omne quod naturaliter est¹; quoniam omne quod naturaliter est, bonum est. Omnis itaque natura bona est, et omne bonum a Deo est: omnis ergo natura a Deo est.

CAPUT XX. — *Dolor non nisi in naturis bonis.* Dolor autem, quod præcipue malum nonnulli arbitrantur, sive in animo sive in corpore sit, nec ipse potest esse nisi in naturis bonis. Hoc enim ipsum quod resistit² ut doleat, quodam modo recusat non esse quod erat, quia bonum aliquod erat: sed cum ad melius cogitur, utilis dolor est; cum ad deterius, inutilis. In animo ergo dolorem facit voluntas resistens potestati majori: in corpore dolorem facit sensus resistens corpori potentiori. Sunt autem mala sine dolore pejora: pejus est enim gaudere de iniquitate, quam dolere de corruptione: verumtamen etiam tale gaudium non potest esse nisi ex adeptione bonorum inferiorum; sed iniquitas est desertio meliorum. Item in corpore melius est vultus cum dolore, quam putredo sine dolore, quæ specialiter corruptio dicitur: quam non vidit, id est, non passa est mortua caro Domini, sicut in prophetia prædictum erat, *Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem (Psal. xv, 10)*. Nam vulneratum esse confixione clavorum, et percussum de lancea quis negat (*Joan. xix, 18, 34*)? Sed etiam ipsa quæ proprie ab hominibus corruptio corporis dicitur, id est, ipsa putredo, si adhuc habet aliquid quod æte consumat, bonum minuendo crescit corruptio. Quod si penitus absumpserit, sicut nullum bonum, ita nulla natura remanebit, quia jam corruptio quod corrumpat non erit; et ideo nec ipsa putredo erit, quia ubi sit omnino non erit.

CAPUT XXI. — *Modica a modo dicta.* Ideo quippe et parva atque exigua jam communi loquendi usu modica dicuntur, quia modus in eis aliquis restitit³, sine quo non jam modica, sed omnino nulla sunt. Illa autem quæ propter nimium progressum dicuntur immodica, ipsa nimietate culpantur: sed tamen ipsa etiam sub Deo, qui omnia in mensura, et in numero, et pondere disposuit (*Sap. xi, 21*), necesse est

¹ Mss. hoc tantum loco, quod naturale est.

² In Mss., resistit.

³ Sic Mss. Editi autem, resistit. Minus bene.

ut aliquo modo cohibeantur.

CAPUT XXII. — *Modus an aliqua ratio Deo ipsi conveniat.* Deus autem nec modum habere dicendus est, ne finis ejus dici putetur. Nec ideo tamen immoderatus est, a quo modus omnibus tribuitur rebus, ut aliquo modo esse possint. Nec rursus moderatum oportet dici Deum, tanquam ab aliquo modum acceperit. Si autem dicamus eum summum modum, forte aliquid dicimus; si tamen in eo quod dicimus summum modum, intelligamus summum bonum. Omnis enim modus in quantum modus est, bonus est: unde omnia moderata, modesta, modificata, dici sine laude non possunt; quanquam sub alio intellectu modum pro fine ponamus, et nullum modum dicamus, ubi nullus est finis: quod aliquando cum laude dicitur, sicut dictum est, *Ei regni ejus non erit finis (Luc. i, 33)*. Posset enim dici etiam, Non erit modus, ut modus pro fine dictus intelligeretur: nam qui nullo modo regnat, non utique regnat.

CAPUT XXIII. — *Unde interdum dicitur malus modus, mala species, malus ordo.* Malus ergo modus, vel mala species, vel malus ordo, aut ideo dicuntur, quia minora sunt quam esse debuerunt, aut quia non his rebus accommodantur quibus accommodanda sunt; ut ideo dicantur mala, quia sunt aliena et incongrua: tanquam si dicatur aliquis non bono modo egisse, quia minus egit quam debuit, aut quia ita egit sicut in re tali non debuit, vel amplius quam oportebat, vel non convenienter: ut hoc ipsum quod reprehenditur, malo modo actum, non ob aliud juste reprehendatur, nisi quia non est ibi servatus modus. Item species mala vel in comparatione dicitur formosioris atque pulchrioris, quod ista sit minor species, illa major, non mole, sed decore; aut quia non congruit huic rei cui adhibita est, ut aliena et incongruens videatur: tanquam si nudus homo in foro deambulet, quod non offendit si in balneo videatur. Similiter et ordo tunc malus dicitur, cum minus ipse ordo servatur: unde non ibi ordo, sed potius inordinatio mala est, cum aut minus ordinatum est quam debuit, aut non sicut debuit. Tamen ubi aliquis modus, aliqua species, aliquis ordo est, aliquod bonum et aliqua natura est: ubi autem nullus modus, nulla species, nullus ordo est, nullum bonum, nulla natura est.

CAPUT XXIV. — *Testimoniis Scripturæ probatur Deum esse incommutabilem. Filium Dei esse genitum, non factum.* Hæc quæ nostra fides habet, et utramque ratio vestigavit, divinarum Scripturarum testimoniis munienda sunt: ut qui ea minore intellectu assequi non possunt, divinæ auctoritati credant, et ob hoc intelligere mereantur. Qui autem intelligunt, sed ecclesiasticis Litteris minus instructi sunt, magis ea nos ex nostro intellectu proferre, quam in illis Libris esse, non arbitrentur. Itaque Deum esse incommutabilem, sic scriptum est in Psalmis: *Mutabis ea, et mutabuntur; tu autem idem ipse es (Psal. ci, 27)*. Et in libro Sapientiæ de ipsa Sapientia: *In se ipsa manens innovat omnia (Sap. vii, 27)*. Unde et apostolus Pau-

lus : *Invisibili, incorruptibili soli Deo* (1 Tim. 1, 17). Et apostolus Jacobus : *Omne datum optimum, et omne donum perfectum deorsum est, descendens a Patre in-
minum, apud quem non est commutatio, nec momenti
obumbratio* (Jacobi 1, 17). Item quia id quod de se
genuit, hoc est quod ipse est, ita ab ipso Filio brevi-
ter dicitur : *Ego et Pater unam sumus* (Joan. x, 30).
Quia autem non est factus Filius, quippe cum per il-
lum facta sint omnia; sic scriptum est : *In principio
erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat
Verbum; hoc erat in principio apud Deum. Omnia per
ipsam facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Id. 1,
1-3) : id est, non est factum sine ipso aliquid.

CAPUT XXV. — *Illud Evangelii, Sine ipso factum
est nihil, male intellectum a nonnullis.* Neque enim
audienda sunt deliramenta hominum, qui nihil hoc
loco aliquid intelligendum putant, et ad hujusmodi
vanitatem propterea putant cogi posse aliquem, quia
ipsum nihil in fine sententiæ positum est. Ergo, in-
quunt, factum est; et ideo quia factum est, ipsum
nihil aliquid est. Sensum enim perdiderunt studio
contradicens, nec intelligunt nihil interesse utrum
dicatur, *Sine illo factum est nihil*; an, *Sine illo nihil
factum est*; quia et si illo ordine diceretur, *Sine illo
nihil factum est*; possent nihilominus dicere, ipsum
nihil aliquid esse, quia factum est. Quod enim revera
est aliquid, quid interest utrum ita dicatur, *Sine illo
facta est domus*; an, *Sine illo domus est facta*: dum
intelligatur aliquid sine illo factum, quod aliquid do-
mus est? Ita quia dictum est, *Sine illo factum est nihil*;
quoniam nihil utique non est aliquid, quando vere et
proprie dicitur: sive dicatur, *Sine illo factum est
nihil*; sive, *Sine illo nihil factum est*, vel, *nihil est
factum*; nihil interest. Quis autem velit loqui cum
hominibus, qui hoc ipsum quod dixi, Nihil interest,
possunt dicere, Ergo interest aliquid, quia ipsum nihil
aliquid est? Hi autem qui sanum habent cerebrum,
rem manifestissimam vident, hoc idem intelligi cum
dixi, Nihil interest, quod intelligeretur si dicerem,
Interest nihil. At isti si alicui dicant, Quid fecisti? et
ille respondeat, nihil se fecisse: consequens est ut ei
calumnientur dicentes, Fecisti ergo aliquid, quia
nihil fecisti; ipsum enim nihil aliquid est. Habent
autem et ipsum Dominum in fine sententiæ ponentem
hoc verbum, ubi ait: *Et in occulto locutus sum nihil*
(Id. xviii, 20). Ergo legant, et taceant.

CAPUT XXVI. — *Creaturas ex nihilo factas esse.*
Quia ergo Deus omnia quæ non de se genuit, sed per
Verbum suum fecit, non de his rebus quæ jam erant,
sed de his quæ omnino non erant, hoc est, de nihilo
fecit, ita dicit Apostolus: *Qui vocat ea quæ non sunt,
tanquam sint* (Rom. iv, 17). Apertius autem in libro
Machabæorum scriptum est: *Oro te, fili, respice ad
cælum, et terram, et omnia quæ in eis sunt: vide,
et scito quia non erant, ex quibus nos fecit Dominus
Deus* (II Machab. vii, 28). Et illud quod in Psalmo
scriptum est, *Ipse dixit, et facta sunt* (Psal. cxlviii,

5): manifestum est, quod non de se ista genuerit, sed
in verbo atque imperio fecerit. Quod autem non de se,
utique de nihilo. Non enim erat aliud unde faceret,
de quo apertissime Apostolus dicit: *Quoniam ex ipso,
et per ipsum, et in ipso sunt omnia* (Rom. xi, 36).

CAPUT XXVII. — *Ex ipso et De ipso non idem signifi-
ficare.* Ex ipso autem non hoc significat, quod *De ipso*.
Quod enim de ipso est, potest dici ex ipso: non au-
tem omne quod ex ipso est, recte dicitur de ipso. Ex
ipso enim cælum et terra, quia ipse fecit ea: non au-
tem de ipso, quia non de substantia sua. Sicut aliquis
homo si gignat filium, et faciat donum, ex ipso filius,
ex ipso domus: sed filius de ipso, domus de terra et
ligno. Sed hoc quia homo est, qui non potest aliquid
etiam de nihilo facere: Deus autem ex quo omnia,
per quem omnia, in quo omnia, non opus habebat
aliqua materia, quam ipse non fecerat, adjuvari omni-
potentiam suam.

CAPUT XXVIII. — *Peccata non ex Deo, sed ex
voluntate esse peccantium.* Cum autem audimus, *Omnia
ex ipso, et per ipsum, et in ipso*; omnes utique naturas
intelligere debemus quæ naturaliter sunt. Neque enim
ex ipso sunt peccata, quæ naturam non servant, sed
vitiant, quæ peccata ex voluntate esse peccantium
multis modis sancta Scriptura testatur, præcipue illo
loco quo dicit Apostolus: *Existimas autem hoc, o
homo, qui judicas eos qui talia agunt, et facis ea, quo-
niam tu effugies iudicium Dei? An divitias benignitatis
et patientiæ ejus et longanimitatis contemnis, ignorans
quoniam patientia Dei ad penitentiam te adducit? Se-
cundum duritiam autem cordis tui et cor impenitens,
thesaurizas tibi iram in die iræ et revelationis justi ju-
dicii, Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua*
(Id. ii, 3-6).

CAPUT XXIX. — *Peccatis nostris Deum non inqui-
nari.* Nec tamen, cum in Deo sint universa quæ con-
didit, inquinant eum qui peccant, de cujus sapientia
dicitur: *Attingit autem omnia propter suam munditiam,¹
et nihil inquinatum in eam incurrit* (Sap. vii, 24, 25).
Oportet enim, ut sicut Deum incorruptibilem et in-
commutabilem, ita consequenter etiam incoinquina-
bilem credamus.

CAPUT XXX. — *Bona etiam minima et terrena esse
a Deo.* Quia vero et minima bona, hoc est, terrena
atque mortalia ipse fecit, illo Apostoli loco sine dubi-
tatione intelligitur, ubi loquens de membris carnis
nostræ, *Quia si glorificatur unum membrum, conga-
udent omnia membra; et si patitur unum membrum, com-
patiuntur omnia membra*; etiam hoc ibi ait, *Deus posuit
membra, singulum quodque eorum in corpore prout
voluit: et, Deus temperavit corpus, ei cui deerat majorem
honorem dans, ut non essent scissuræ in corpore, sed
idem ipsum ut pro invicem sollicita sint membra* (I Cor.
xii, 26, 18, 24, 25). Illoc autem quod sic in modo et
specie et ordine membrorum carnis laudat Apostolus,
in omnium animalium carne invenis, et maximorum et

¹ Sic Mss. Editi vero, *tanquam ea quæ sunt*.

¹ Editi, *per suam munditiam*. At Mss. juxta Vulgatam,
propter, etc.

minimorum; cum omnis caro in bonis terrenis, ac per hoc minimis deputetur.

CAPUT XXXI. — *Punire ac donare peccata perque ad Deum pertinere.* Item quia cuiusque culpæ qualis et quanta debeatur poena, divini iudicii est, non humani, sic scriptum est: *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam inscrutabilia sunt iudicia ejus, et investigabiles viæ ejus (Rom. xi, 33)!* Item quia bonitate Dei donantur peccata conversis, hoc ipsum quod Christus missus est, satis ostendit; qui non in sua natura qua Deus est, sed in nostra quam de femina assumpsit, pro nobis mortuus est: quam Dei bonitatem circa nos et dilectionem sic prædicat Apostolus: *Commendat, inquit, suam charitatem Deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est: multo magis nunc justificati in sanguine ipsius, salvi erimus ab ira per ipsum. Si enim, cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus; multo magis reconciliati, salvi erimus in vita ipsius (Id. v, 8-10).* Quia vero etiam cum peccatoribus poena debita redditur, non est iniquitas apud Deum, sic dicit: *Quid dicemus? Numquid iniquus Deus, qui infert iram (Id. iii, 5)?* Uno autem loco et bonitatem et severitatem ab illo esse breviter admonuit, dicens: *Vides ergo bonitatem et severitatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, severitatem; in te autem bonitatem, si permaneris in bonitate (Id. xi, 22).*

CAPUT XXXII. — *A Deo esse et ipsam nocendi potestatem.* Item quia etiam nocentium potestas non est nisi a Deo, sic scriptum est loquente Sapientia: *Per me reges regnant, et tyranni per me tenent terram (Prov. viii, 15).* Dicit et Apostolus: *Non est enim potestas nisi a Deo (Rom. xiii, 1).* Digne autem fieri, in libro Job scriptum est: *Qui regnare facit, inquit, hominem hypocritam, propter perversitatem populi (Job xxxiv, 30).* Et de populo Israel dicit Deus: *Dedi eis regem in ira mea (Osee xiii, 11).* Injustum enim non est ut improbis accipientibus nocendi potestatem, et bonorum patientia probetur, et malorum iniquitas puniatur. Nam per potestatem diabolo datam, et Job probatus est ut justus appareret (*Job i et ii*), et Petrus tentatus ne de se præsumeret (*Matth. xxvi, 31-35. 69-75*), et Paulus comprehensus ne se extolleret (*I Cor. xii, 7*), et Judas damnatus ut se suspenderet (*Matth. xxvii, 5*). Cum ergo per potestatem quam diabolo dedit, omnia iuste ipse Deus fecerit; non tamen pro his iuste factis, sed pro iniqua nocendi voluntate, quæ ipsius diaboli fait, ei reddetur in fine supplicium, cum dicetur impiis qui ejus nequitie consentire perseveraverint: *Ita in ignem æternum, quem paravit Pater meus diabolo et angelis ejus (Id. xxv, 41).*

CAPUT XXXIII. — *Angelos malos non a Deo, sed peccando factos esse malos.* Quia vero et ipsi mali angeli non a Deo mali sunt conditi, sed peccando facti sunt mali, sic Petrus in Epistola sua dicit: *Si enim Deus angelis peccantibus non pepercit, sed carceribus caliginis inferi detrudens¹ tradidit in iudicio puniendos servari (II Petr. ii, 4).* Hinc Petrus ostendit adhuc eis

ultimi iudicii poenam deberi, de qua Dominus dicit: *Ita in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus.* Quamvis jam pœnaliter¹ hunc inferum, hoc est, inferiorem caliginosum acrem tanquam carcerem acceperint: qui tamen quoniam et cœlum dicitur, non illud cœlum in quo sunt sidera, sed hoc inferius cujus caligine nubila conglobantur, et ubi aves volitant; nam et cœlum nubilum dicitur, et volatilia cœli appellantur: secundum hoc Apostolus Paulus eosdoat iniquos angelos, contra quos nobis invidios pie vivendo pugnamus, *spiritualia nequitie in cœlestibus nominat (Ephes. vi, 12).* Quod ne de illis superioribus cœlis intelligatur, aperte alibi dicit: *Secundum principem potestatis aeris hujus, qui nunc operatur in filiis² diffidentie (Id. ii, 2).*

CAPUT XXXIV. — *Peccatum non est malæ naturæ appetitio, sed melioris desertio.* Item quia peccatum vel iniquitas non est appetitio naturarum malarum, sed desertio meliorum; sic in Scripturis invenitur scriptum, *Omnia creatura Dei bona est (I Tim. iv, 4):* ac per hoc et omne lignum quod in paradiso Deus plantavit, utique bonum est. Non ergo malam naturam homo appetivit, cum arborem vetitam tetigit: sed id quod melius erat deserendo, factum malum ipse commisit. Melior quippe Creator, quam ulla creatura quam condidit: cujus imperium non erat deserendum, ut tangeretur prohibitum, quamvis bonum; quoniam deserto meliore, bonum creaturæ appetebatur, quod contra Creatoris imperium tangebatur. Non itaque Deus arborem malam in paradiso plantaverat; sed ipse erat melior, qui eam tangi prohibebat.

CAPUT XXXV. — *Arbor Adamo vetita, non quia mala, sed quia homini bonum ut subditum sit Deo.* Ad hoc enim et prohibuerat, ut ostenderet animæ rationalis naturam, non in sua potestate, sed Deo subditam esse debere, et ordinem suæ salutis per obedientiam custodire, per inobedientiam corrumpere. Hinc et arborem quam tangi vetuit, sic appellavit, *dignoscen-tiæ boni et mali (Gen. ii, 9):* quia cum eam contra vetitum tetigisset, experiretur pœnam peccati, et eo modo dignosceret quid interesset inter obedientiæ bonum et inobedientiæ malum.

CAPUT XXXVI. — *Nulla creatura Dei mala, sed ea male uti est malum.* Nam quis ita desipiat, ut Dei creaturam, maxime in paradiso plantatam, vituperandam putet; quandoquidem nec ipsæ spinæ ac tribuli, quos peccatori in labore conterendo³ secundum Dei iudicariam voluntatem terra peperit, recte vituperentur? Habent enim et tales herbæ modum, et speciem, et ordinem suum, quæ quisquis sobrie consideraverit, laudanda reperiet: sed ei naturæ ista mala sunt, quam peccati merito sic coerceri oportebat. Non est ergo, ut dixi, peccatum malæ naturæ appetitio, sed melioris desertio; et ideo factum ipsum malum est, non illa natura quæ male utitur peccans. Malum est enim male uti bono. Unde Apostolus damnatos quos-

¹ Ioco, pœnaliter, in Mss. legitur, pœna.

² Filii, in filio. Al Mss., in filiis. Græce est, en uiois.

³ Editi, conterendos. Verius Mss., conterendo.

¹ In Mss., trudens.

dam divino iudicio reprehendit, qui *coluerunt et ser-
viarunt creaturam potius quam Creatori* (Rom. 1, 25).
Neque enim creaturam reprehendit; quod qui fecerit,
Creatori facit injuriam: sed eos qui male usi sunt bono,
meliore deserto.

CAPUT XXXVII. — *Malis peccantium Deus bene
vitur.* Proinde si custodiant omnes naturæ modum,
et speciem, et ordinem proprium, nullum erit malum:
si autem his bonis quisque male uti voluerit, nec sic
vincit voluntatem Dei, qui etiam injustos juste ordi-
nare novit; ut si ipsi per iniquitatem voluntatis suæ
male usi fuerint bonis illius, ille per justitiam potesta-
tis suæ bene utatur malis ipsorum, recte ordinans
in poenis, qui se perverse ordinaverint in pec-
catis.

CAPUT XXXVIII. — *Ignis æternus malos crucians
non malus.* Nam nec ipse ignis æternus, qui cruciatu-
rus est impios, mala natura est, habens modum et
speciem et ordinem suum, nulla iniquitate depravatum:
sed cruciatus est damnatus malus, quorum peccatis
est debitus. Neque enim et lux ista, quia lippos eru-
ciat, mala natura est.

CAPUT XXXIX. — *Æternus ignis dicitur, non sicut
Deus, sed quia sine fine.* Æternus autem ignis, non sicut
Deus æternus, quod etsi sine fine sit, non est tamen
sine initio¹; Deus autem etiam sine initio est. Deinde
quia licet perpetuus² peccatorum supplicii adhibea-
tur, mutabilis tamen natura est. Illa est autem vera
æternitas, quæ veræ immortalitas; hoc est, illa sum-
ma incommutabilitas, quam solus Deus habet, qui
mutari omnino non potest. Aliud est enim non mu-
tari, cum possit mutari; aliud autem prorsus non
posse mutari. Sicut ergo dicitur homo bonus, non
tamen sicut Deus, de quo dictum est, *Nemo bonus
nisi unus Deus* (Marc. x, 18); et sicut dicitur anima
immortalis, non tamen sicut Deus, de quo dictum
est, *Qui solus habet immortalitatem* (I Tim. vi, 16); et
sicut dicitur homo sapiens, non tamen sicut Deus, de
quo dictum est, *Soli sapienti Deo* (Rom. xvi, 27): sic
dicitur ignis æternus, non tamen sicut Deus, cuius
soli immortalitas ipsa est vera æternitas.

CAPUT XL. — *Nec Deo noceri potest nec alii, nisi
Dei justa ordinatione.* Quæ cum ita sint secundum
catholicam fidem et sanam doctrinam, et intelligenti-
bus perspicuam veritatem, nec naturæ Dei nocere
potest quisquam, nec natura Dei nocere injuste cui-
quam, vel nocere impune patitur quemquam. *Qui
enim nocet, ait Apostolus, recipiet id quod nocuit; et
non est personarum acceptio apud Deum* (Coloss.
iii, 25).

CAPUT XLI. — *Quanta bona Manichæi ponant in
natura mali, et quanta mala in natura boni.* Quod Ma-
nichæi si velent sine pernicioso studio defendendi
erroris sui, et cum Dei timore cogitare; non scel-
erissime blasphemarent indicendo duas naturas, unam

bonam quam dicunt Deum, alteram malam quam non
fecerit Deus: ita errantes, ita delirantes, imo vero
ita insanientes, ut non videant, et in eo quod dicunt
naturam summi mali, ponere se tanta bona, ubi po-
nunt vitam, potentiam, salutem, memoriam, intelle-
ctum, temperiem, virtutem, copiam, sensum, lumen,
suavitatem, mensuras, numeros, pacem, modum, spe-
ciem, ordinem; in eo autem quod dicunt summum
bonum, tanta mala, mortem, ægriitudinem, oblivio-
nem, insipientiam, perturbationem, impotentiam,
egestatem, stoliditatem, cæcitatem, dolorem, iniqui-
tatem, dedecus, bellum, immoderationem, deformita-
tem, perversitatem. Principes enim tenebrarum et
vixisse in sua natura dicunt, et in suo regno salvos
fuisse, et meminisse, et intellexisse. Sic enim con-
clonatum illi dicunt principem tenebrarum, ut neque
ipse talia dicere, neque ab eis quibus dicebat audiri
sine memoria et intellectu potuisset: et habuisse
temperiem animo et corpori suo congruam, et virtute
potentiæ regnasse, et copias elementorum suorum ac
secunditates³ habuisse, et sensisse se invicem ac sibi
vicinum lumen, et oculos habuisse, quibus illud longo
conspicerent; qui utique oculi sine aliquo lumine
lumen⁴ videre non poterant, unde recte etiam lami-
na nominantur: et suavitate suæ voluptatis esse per-
fruitos, et dimensis membris atque habitationibus
determinatos fuisse. Nisi autem etiam quascumque
pulchritudo ibi fuisset, nec amarent conjugia sua, nec
partium congruentia corpora eorum constarent: quod
ubi non fuerit, non possunt ea fieri quæ ibi facta esse
delirant. Et nisi pax aliqua ibi esset, principi sue non
obedirent. Nisi modus ibi esset, nihil aliud agerent,
quam comederent, aut biberent, aut sæverent⁵, aut
quodlibet aliud sine aliqua societate⁶: quanquam nec
ipsi qui hoc agebant, formis suis determinati essent,
nisi modus ibi esset: nunc vero talia dicunt eos egisse,
ut in omnibus actionibus suis modos sibi congruos
habuisse negare non possint. Si autem species ibi non
fuisset, nulla ibi qualitas naturalis subsisteret. Si
nullus ordo ibi fuisset, non alii dominarentur, alii
subderentur, non in suis elementis congruenter vive-
rent, non denique suis locis haberent membra dispo-
sita, ut illa omnia quæ vana isti fabulantur, agere
possent. Dei autem naturam si non mortuam dicunt,
quid secundum eorum vanitatem suscitatur Christus?
Si non dicunt agrum; quid curat? Si non dicunt
oblitam, quid commemorat? Si non dicunt insipientem,
quid docet? Si non dicunt perturbatam, quid redinte-
grat? Si non victa et capta est, quid liberat? Si non
egrit, cui subvenit? Si non amisit sensum, quid vege-
tat? Si non est excecata, quid illuminat? Si non est
in dolore, quid recreat? Si non est iniqua, quid per
præcepta corrigit? Si non est dedecorata, quid munda-
dat? Si non est in bello, cui promittit pacem? Si non

¹ Fr. Lugd. Ven. Lov. sic habent hunc locum: *Æternus autem ignis, non sicut Deus æternus dicitur proprie, quia propria ignis æternus est quod sine fine sit, non est tamen sine initio.* M.

² Sic Mss. Editi autem, *perpetuus.*

³ Flures Mss., *secunditates.*

⁴ Sola editio Lov. hic omittit, *lumen.*

⁵ Cisterciensis Mss., *aut sæverent.* Quatuor Vaticani, *aut servent.*

⁶ In Mss., *sine aliqua societate.*

est inmoderata, cui modum legis imponit? Si non est deformis, quid reformat? Si non est perversa, quid emendat? Omnia enim hæc a Christo, non illi rei præstari dicunt, quæ facta est a Deo, et arbitrio proprio peccando depravata; sed ipsi naturæ; ipsi substantiæ Dei, quæ hoc est quod Deus.

CAPUT XLII.— *Manichæorum de Dei natura blasphemia.* Quid istis blasphemis comparari potest? Nihil omnino, sed ¹ si aliarum perversarum sectarum considerentur errores: si autem iste sibi error ex parte altera, de qua nondum diximus, comparetur, adhuc etiam multo pejus et execrabilius in Dei naturam blasphemare convincitur. Dicunt enim etiam nonnullas animas, quas volunt esse de substantia Dei et ejusdem omnino naturæ, quæ non sponte peccaverint, sed a gente tenebrarum, quam mali naturam dicunt, ad quam debellandam non ultro, sed patris imperio descenderunt, superatæ et oppressæ sint, affigi in æternum globo horribili tenebrarum. Ita secundum eorum sacrilega vaniloquia, Deus se ipsum in quadam parte a magno malo liberavit, et rursus se ipsum in quadam parte damnavit, quam liberare ab hoste non potuit, et tanquam de ipso hoste devicto insuper triumphavit. O scelestam et incredibilem audaciam, talia de Deo credendi, talia loquendi, talia predicandi! Quod cum defendere conantur, ut in pejora irruant clausis oculis, dicunt ² mala naturæ commixtionem facere ista, ut bona Dei natura tanta mala patiatur: nam ipsam apud se ipsam nihil horum pati potuisse vel posse. Quasi inde laudanda sit natura incorruptibilis, quia ipsa sibi non nocet, et non quia nihil ei noceri ab aliquo potest. Deinde si natura tenebrarum nocuit naturæ Dei, et natura Dei nocuit naturæ tenebrarum; duo ergo mala sunt quæ sibi invicem nocuerunt, et meliore animo fuit gens tenebrarum, quia et si nocuit, nolens nocuit: neque enim nocere, sed frui voluit bono Dei. Deus autem illam extinguere voluit, sicut Manichæus apertissime in epistola ruinosi sui Fundamenti deliravit. Oblitus enim quod paulo ante dixerat, *Ita autem fundata sunt ejusdem splendidissima regna supra lucidam et beatam terram, ut a nullo unquam aut moveri, aut concuti possint*; postea dixit: *Lucis vero beatissimæ Pater, sciens labem magnam ac vastitatem quæ ex tenebris surgeret, adversus sua sancta impendere sæcula, nisi aliquod ximum ac præclarum et virtute potens nomen opponat* ³, quo superet simul ac destruat stirpem tenebrarum, qua exstincta perpetua quies lucis incolis pararetur. Ecce timuit labem ac vastitatem impendentem sæculis suis. Certe sic erant fundata super lucidam et beatam terram, ut a nullo unquam moveri aut concuti possent? Ecce a timore nocere voluit vicinæ genti, quam destruere et extinguere conatus est, ut perpetua quies lucis incolis pararetur. Quare non addidit, Et perpetuum vinculum? An ille animæ quas in globo tenebrarum in æternum configit, non erant incolæ

lucis, de quibus aperte dicit, quod *errare se a priore lucida sua natura posse sint*? ubi et nolens coactus est dicere, libera eas voluntate peccasse, qui non vult peccatum ponere nisi in necessitate naturæ contrariæ: ubique nesciens quid loquatur, et tanquam ipse jam inclusus sit in tenebrarum globo quem finxit, quaerens qua exeat, et non inveniens. Sed dicat quod vult seductis et miseris, a quibus multo amplius quam Christus honoratur, ut hoc pretio tam longas et tam sacrilegas eis fabulas vendat. Dicat quod vult, includat in globo tanquam in carcere gentem tenebrarum, et forinsecus affligat naturam lucis, cui de hoste extincto quietem perpetuam promittebat: ecce pejor est poena lucis quam tenebrarum, pejor est poena divinæ naturæ quam gentis adversæ. Illa quippe etsi in tenebris intus est, ad naturam ejus pertinet in tenebris habitare: animæ autem quæ hoc sunt quod Deus, non poterunt recipi, sicut dicit, in regna illa pacifica, et a vita ac libertate sanctæ lucis alienabuntur, et configentur in prædicto horribili globo: unde *et adhærebunt*, inquit, *iis rebus animæ eadem quas dilexerunt, relictæ in eodem tenebrarum globo, suis meritis id sibi conquirentes.* Certe non est liberum voluntatis arbitrium? Videte quomodo insanias quid dicat ignorat, et contraria sibi loquendo pejus bellum contra se gerit, quam contra deum ipsius gentis tenebrarum. Deinde si propterea damnantur animæ lucis, quia dilexerunt tenebras; iniuste damnatur gens tenebrarum, quæ lucem dilexit. Et gens quidem tenebrarum lucem ab initio dilexit, quam etsi violenter, tamen possidere voluit, non extinguere: lucis autem natura in bello tenebras extinguere voluit; eas ergo victa dilexit. Quod vultis eligite: utrum necessitate compulsa ut diligeret tenebras, an voluntate seducta. Si necessitate, quare damnatur? si voluntate, quare Dei natura in tanta iniquitate deprehenditur? Si necessitate Dei natura coacta est diligere tenebras, victa est ergo, non vicit: si voluntate, quid jam miseri dubitant peccandi voluntatem tribuere naturæ quam Deus ex nihilo fecit, ne tribuant eam luci quam genuit?

CAPUT XLIII.— *Mala ante mali commixtionem multa tribui naturæ Dei a Manichæis.* Quid, si etiam ostendimus, ante commixtionem mali, quam fabulose confictam dementissime crediderunt, in ipsa lucis natura, quam dicunt, magna mala fuisse? quid ad istas blasphemias addi posse videbitur? Illic enim fuit antequam pugnaretur, dura et inevitabilis pugnandi necessitas: ecce jam magnum malum antequam bono misceretur malum: dicunt hoc unde, cum adhuc nulla esset facta commixtio. Si autem necessitas non erat, voluntas ergo erat: unde et hoc tam magnum malum, ut Deus ipse naturæ suæ nocere vellet, cui noceri ab hoste non poterat, mittendo eam crudeliter miscendam, turpiter purgandam, inique damnandam? Ecce quantum malum perniciosæ et noxiæ et immanissimæ voluntatis, antequam ullum malum de gente contraria misceretur. An forte nescibat hoc eventurum membris suis, ut diligerent tenebras et

¹ Vox, sed, abest ab Fr. Lugd. Ven. Lov. M.

² Editi, ne in pejora irruant, clausis oculis dicunt. Emendatur ex Mss.

³ Hæcque Mss., lumen opponat.

inimicæ existerent sanctæ luci, sicut ipse dicit, hoc est, non tantum Deo suo, sed etiam Patri de quo erant? Unde ergo hoc in Deo tam magnum ignorantie malum, antequam illum de gente contraria misceretur malum? Si autem hoc futurum sciebat, aut sempiterna in illo erat crudelitas, si de suæ naturæ futura contaminatione et damnatione nihil dolebat; aut sempiterna miseria, si dolebat: unde et hoc tantum malum summi boni vestri ante ullam commixtionem summi mali vestri? Ipsa certe particula naturæ ipsius, quæ in illius globi æterno vineulo configitur, si hæc sibi imminere nesciebat, etiam sic erat in natura Dei sempiterna ignorantia; si autem sciebat, sempiterna miseria: unde hoc tantum malum, antequam ullum de gente contraria misceretur malum? An forte magna charitate gaudebat, quia per ejus penam perpetua quies cæteris lucis incolis parabatur? Hoc quam nefas sit dicere qui videt, anathemet¹. Sed si hoc saltim ita faceret, ut ipsa luci inimica non fieret, posset fortasse non tanquam Dei natura, sed tanquam aliquis homo laudari, qui pro patria sua vellet mali aliquid pati, quod quidem malum ad tempus posset esse, non in æternam: nunc vero et illam in globo tenebrarum confixionem dicunt æternam, et non ejusque rei, sed naturæ Dei; et utique iniquissimum et execrabilis et ineffabiliter sacrilegum gaudium erat, si Dei natura gaudebat se tenebras dilecturam, et luci sanctæ inimicam futuram. Unde hoc tam immane et scelestum malum, antequam ullum ex gente contraria misceretur malum? Quis tam perversam et tam impiam ferat insaniam, summo malo tribuere tanta bona, et summo bono, quod Deus est, tanta mala?

CAPUT XLIV.—*Turpitudines incredibiles a Manichæo excogitatae in Deo.* Jam vero quod ipsam partem naturæ Dei dicunt ubique permixtam in caelis, in terris, sub terris, in omnibus corporibus, siccis et humidis, in omnibus carnibus, in omnibus seminibus arborum, barbarum, hominum, animalium: non potentia divinitatis sine ullo nexu incoquinabiliter, inviolabiliter, incorruptibiliter omnibus rebus administrandis regendisque præsentem, quod nos de Deo dicimus; sed ligatam, oppressam, pollutam, quam solvi, liberari, purgarique dicunt, non solum per discursum solis et lunæ, et virtutes lucis, verum etiam per Electos suos: hoc genus nefandissimi erroris quam sacrilegas et incredibiles turpitudines eis suadeat, etiamsi non persuadeat, horribile est dicere. Dicunt enim virtutes lucis transfigurari in masculos pulchros, et opponi feminis gentis tenebrarum; et easdem rursus virtutes lucis transfigurari in feminas pulchras, et opponi masculis gentis tenebrarum; ut per pulchritudinem suam inflamment spurcissimam libidinem principum

¹ Am. et Fr.: Hoc quam nefas sit dicere, naturæ Dei sic subveniri, quicumque audit, anathematizaret, etc. 1. ov., Hoc quam nefas sit dicere, naturæ Dei a natura Dei sic subveniri, quicumque audit, anathematizaret, etc. Al. melioris notæ Mss., omisso, naturæ Dei a natura Dei sic subveniri, habent: Hoc quam nefas sit dicere qui videt, anathemet. Sed si hoc saltim ita faceret: suppl. illa particula naturæ Dei.

tenebrarum, et eo modo vitalis substantiæ, hoc est, Dei naturæ, quam dicunt in eorum corporibus ligatam teneri, ex eorum membris per ipsam concupiscentiam relaxatam, soluta fugiat, et suscepta vel purgata liberetur. Hoc infelices legunt, hoc dicunt, hoc audiunt, hoc credunt, hoc in libro septimo Thesauri eorum (sic enim appellant scripturam quamdam Manichæi, ubi istæ blasphemie conscriptæ sunt) ita positum est: *Tunc beatus ille Puter, qui lucidas naves habet diversoria et habitacula seu magnitudines, pro insita sibi elementia fert opem, quæ exiit et liberatur ab impiis retinaculis et angustis atque angoribus suæ vitalis substantiæ¹. Itaque invisibili suo nutu illas suas virtutes, quæ in clarissima hac navi habentur, transfigurat, easque parere facit adversis potestatibus, quæ in singulis caelorum tractibus ordinatæ sunt. Quia quoniam eas utroque sexu masculorum ac feminarum consistunt, ideo prædictas virtutes partim specie puerorum investium parere jubet generi adverso feminarum, partim virginum lucidarum forma generi contrario masculorum: sciens eas omnes hostiles potestates, propter ingentem sibi letalem et spurcissimam concupiscentiam facillime capi, atque iisdem speciebus pulcherrimis quæ apparent mancipari, hocque modo dissolvi. Sciatis autem hunc eundem nostrum beatum Patrem hoc idem esse, quod etiam suæ virtutes, quæ ob necessariam causam transformantur in puerorum et virginum intemperatam² similitudinem. Utitur autem his tanquam propriis armis, atque per eas suam complet voluntatem. Harum vero virtutum divinarum, quæ ad instar conjugii contra inferna genera statuantur, quæque atrocitate ac facilitate id quod cogitaverint, momento eodem efficiunt, plene sunt lucidæ naves. Itaque cum ratio poposcerit ut masculis appareant eadem sanctæ virtutes, illico etiam suam effigiem virginum pulcherrimarum habitus demonstrant. Rursum cum ad feminas ventum fuerit, postponentes species virginum, puerorum investium speciem ostendunt. Hoc autem visu decoro illarum ardor et concupiscentia crescit, atque hoc modo vinculum pessimarum cogitationum³ earum solvitur, vivaque anima quæ eorundem membris tenebatur, hac occasione laxata evadit, et suo purissimo aeri miscetur; ubi penitus abluta anima ascendunt ad lucidas naves, quæ sibi ad vegetationem⁴ atque ad suæ patriæ transfretationem sunt præparatæ. Id vero quod adhuc adversi generis maculas portat, per ætatis atque calores particulatim descendit, atque arboribus cæterisque plantationibus ac satis omnibus miscetur, et caloribus diversis inficitur⁵. Et quo pacto ex ista magna et clarissima navi figuræ puerorum ac virginum apparent contrariis potestatibus, quæ in caelis degunt, quæque igneam habent naturam; atque ex isto aspectu decoro, vitæ pars quæ in earundem membris habetur, laxata deducitur per calores in terram: eodem modo etiam illa altissima virtus, quæ in navi vitulium aquarum habitat, in similitudine puerorum ac virginum sanctarum per*

¹ Aliquot Mss., sua vitalis substantia.

² Tres Vaticani Mss., intemperatam.

³ Duo Mss., pessimarum cogitationum.

⁴ In B., evectationem. Fr. Lugd. Ven. 1. ov. secuti sumus. M.

⁵ Plerique Mss., et coloribus diversis inficitur.

suos angelos apparet his potestatibus, quarum natura frigida est atque humida, quæque in cælis ordinatæ sunt. Et quidem his quæ feminæ sunt, in ipsis forma puero- rum apparet: masculis vero, virginum. Hæc vero muta- tiones et diversitate divinarum personarum ac pulcher- ninarum, humidæ frigidæque stirpis principes masculi sive feminæ solvuntur, atque id quod in ipsis est vitale fugit: quod vero resoderit, laxatum deducitur in terram per frigora¹, et cunctis terræ generibus admiscetur. Quis hoc ferat? quis hoc credat, non dico ita esse, sed vel dici potuisse? Ecce qui docentem timent anathemare Manichæum, et non timent credere hæc facientem et hæc patientem Deum!

CAPUT XLV. — Turpitudines quedam nefariæ de ipsis Manichæis non immerito creditæ. Per Electos autem suos purgari dicunt eandem ipsam commixtam par- tem ac naturam Dei, manducando scilicet et bibendo, quia eam in alimentis omnibus dicunt ligatam teneri: quæ cum ab Electis velut sanctis in refecionem corporis manducando et bibendo assumuntur, per eorum sanctitatem solvi, signari et liberari. Nec attendunt miseri, quam non incongrue de illis credi- tum sit, quod frustra negant, nisi eosdem libros anathemaverint, et Manichæi esse destiterint. Si enim, sicut dicunt, in omnibus seminibus est ligata pars Dei, et ab Electis manducando purgatur; quis non digne credat eos facere, quod inter virtutes cælorum et principes tenebrarum fieri in Thesaurò suo legunt; quandoquidem et carnes suas de gente tenebrarum esse dicunt, et in eis ligatam teneri vitalem illam sub- stantiam, portem Dei, credere atque affirmare non dubitant? Quæ utique si solvenda est, et manducando purganda, sicut eos fateri cogit funestus error ipso- rum; quis non videat, quis non exhorreat, quantæ turpitudinis et quam nefariæ consequatur?

CAPUT XLVI. — Epistolæ Fundamenti nefaria do- ctrina. Nam et a quibusdam principibus gentis tenebra- rum sic dicunt Adam primum hominem creatum, ut lumen ab eis ne fugeret teneretur. In epistola enim quam Fundamenti appellant, quomodo princeps tene- brarum, quem patrem primi hominis inducunt, ad cæteros socios suos tenebrarum principes locutus fuerit et egerit, ita scripsit Manichæus: *Iniquis igitur commentis ad eos qui aderant ait: Quid vobis videtur maximum hoc lumen quod oritur? Intuemini quemad- modum potum movet, concutit plurimas potestates. Quapropter mihi vos potius æquum est², id quod in vestris viribus habetis luminis prærogare: sic quippe illius magni qui gloriosus apparuit, imaginem fugam, per quam regnare poterimus, tenebrarum aliquando conversationis liberali. Hæc audientes, ac diu sacrum de- liberantes, iustissimum putaverunt id quod postulabantur præbere. Nec enim fidebant se idem lumen jugiter retenturos: unde melius rati sunt principi suo id offerre, nequaquam desperantes eodem se pacto³ regnatos.*

Quo igitur modo lumen illud⁴ quod habebant præbue- rint, considerandum est. Nam hoc etiam omnibus divinis scripturis arcanisque cælestibus aspersum est: sapienti- bus vero quomodo sit datum scire minime est difficile: nam coram aperteque cognoscitur ab eo qui vere ac fido- liter intueri voluerit. Quoniam eorum qui convenerant frequentia promiscua erat, seminarum scilicet ac mascu- lorum, impulit eos ut inter se coirent: in quo coitu alii seminarunt, alii gravidæ effectæ sunt. Erant autem partus iis qui genuerant similes, vires plurimas paren- tum uti primi obtinentes. Hæc sumens eorum princeps uti præcipuum donum gavisus est. Et sicuti etiam nunc fieri videmus, corporum formatricem naturam mali inde vires sumentem figurare: ita etiam ante dictus princeps sodalium prolem accipiens, habentem parentum sensus, prudentiam, lucem simul secum in generatione procrea- tam, comedit; ac plerisque viribus sumptis ex istiusmo- di esca, in qua non modo increta fortitudo, sed multo magis astutia et pravi sensus ex fera genitorum gente⁵, propriam ad se conjugem evocavit, ex ea qua ipse erat stirpe manantem; et facto cum ea coitu, seminavit, ut ceteri, abundantiam malorum quæ deoraverat: non- nihil etiam ipse adjiciens ex sua cogitatione ac virtute, ut esset sensus ejus omnium eorum quæ profuderat for- mator atque descriptor; cujus compar excipiebat hæc, ut semen concuevit culta optime terra percipere. In ea- dem enim constructantur et commixtantur omnium imagines, cælestium ac terrenarum virtutum, ut pleni videlicet orbis, id quod formabatur, similitudinem obtineret.

CAPUT XLVII. — Turpitudines horribiles cogit per- petrare. O monstrum scelestum! o execranda perditio et labes deceptarum animarum! Omitto quid sit, de natura Dei quod sic ligetur⁶, hæc dicere. Hoc saltem attendant miseri decepti et errore mortifero venena- ti, quia si per coitum masculorum et feminarum liga- tur pars Dei, quam se manducando solvere et pur- gare profitentur, cogit eos hujus tam nefandi erroris necessitas, ut non solum de pane et oleribus et po- nis, quæ sola videntur in manifesto accipere, sed inde etiam solvant et purgent partem Dei, unde per concubitam potest, si feminæ utero concepta fuerit, colligari. Hoc se facere quidam confessi esse in pu- blico judicio perhibent, non tantum in Paphlagonia, sed etiam in Gallia, sicut a quodam Romæ chris- tiano catholico audivi: et eum interrogarentur, cu- jus auctoritate scripturæ ista facerent, hoc de The- sauro suo prodidisse, quod paulo ante commemoravi. Isti autem cum hoc eis objicitur, solent respondere, nescio quem inimicum suum de numero suo, hoc est, Electorum suorum decessivisse, et schisma fecisse, atque hujusmodi spurcissimam hæresim condidisse. Unde manifestum est, quia hoc etiam si isti non fa- ciunt, de ipsorum libris hoc faciunt quicumque fa- ciunt. Abjiciant ergo libros, si crimen exhorrent, quod committere coguntur, si libros tenent; aut si

¹ Aliquot probe notæ Mss., præ frigore.

² Er. Lugd. Ven.: Quapropter mihi vobis opus est. Æquum est id quod. etc. M.

³ Vaticanus codex, facto.

⁴ In Mss., lumen idem.

⁵ Plures Mss., mente.

⁶ Am. et Er., legitur. Lov., legetur. Castigantur ex Nis

non committunt, mundius vivere contra suos libros conantur. Sed quid agunt, cum eis dicitur, Aut purgate lumen, de quibus potueritis seminibus, ut nec illud recusetis, quod vos non facere asseritis; aut Manichæum anathemate, qui cum dicit in omnibus seminibus esse partem Dei, et concumbendo ligari; quidquid autem luminis, hoc est, ejusdem partis Dei ad escas Electorum pervenerit, manducando purgari: quid vobis suadeat videtis, et eum adhuc anathemare dubitatis? Quid agunt, inquam, cum hoc eis dicitur? Ad quas tergiversationes se convertunt, cum aut tam nefaria doctrina sit anathemanda, aut tam nefaria turpitudine facienda, in cujus comparatione jam illa omnia mala quæ intolerabilia paulo ante commemorabam, eos de natura Dei dicere, quod necessitate oppressa sit ut bellum gereret, quod aut sempiterna ignorantia secuta erat, aut sempiterno dolore et timore sollicita, quando sibi veniret corruptio commixtionis et vinculum æternæ damnationis, quod denique gesto bello sic fuerit captivata, oppressa, polluta, quod post falsam victoriam sic futura sit in horribili globo in æternum confixa et ab originis suæ felicitate separata, tolerabilia videantur, cum per se ipsa, si considerentur, sustineri non possint?

CAPUT XLVIII.— *Orat Augustinus pro Manichæorum resipiscencia.* O magna patientia tua, Domine misericors et miserator, longanimis et multum misericors, et verax (*Psal. cii, 8*); qui facis oriri solem tuum super bonos et malos, pluis super justos et injustos (*Math. v, 45*); qui non vis mortem peccatoris, quantum ut revertatur et vivat (*Ezech. xxxiii, 41*);

qui partibus corripiens, das locum¹ poenitentiae, ut relicta malitia credant in te, Domine (*Sap. xii, 2*); qui patientia tua ad poenitentiam adducis, quamvis multi secundum duritiam cordis sui et cor impenitens thesaurizent sibi iram in die iræ et revelationis justii tui, qui reddis unicuique secundum opera sua (*Rom. ii, 4-6*); qui in qua die conversus fuerit homo a nequitia sua ad misericordiam et veritatem tuam, omnes iniquitates ejus oblivisceris (*Ezech. xviii, 21*): præsta nobis, dona nobis, ut per nostrum ministerium, quo execrabilem et nimis horribilem hunc errorem redargui voluisti, sicut jam multi liberati sunt, et alii liberentur, et sive per sacramentum sancti Baptismi tui, sive per sacrificium contribulati spiritus et cordis contriti et humiliati (*Psal. l, 19*), in dolore poenitentiae, remissionem peccatorum et blasphemiarum suarum, quibus per ignorantiam te offenderunt, accipere mereantur. Tantum enim valet præpollens misericordia et potestas tua et veritas Baptismi tui, clavesque regni cælorum in sancta Ecclesia tua, ut nec de illis desperandum sit, quamdiu in hac terra per tuam patientiam vivunt, qui etiam scientes quantum malum sit talia de te sentire vel dicere, propter aliquam temporalem et terrenam commoditatis consuetudinem vel adeptionem in illa maligna professione detinentur, si ad tuam ineffabilem bonitatem saltem increpati tuis correptionibus fugiant, et omnibus carnalis vitæ illecebris cœlestem vitam æternamque præponant².

¹ Editi, *partibus corripiens, das locum*. At Mss., *partibus corripiens, das locum*: ut in sacris Bibliis, *Sap. cap. 12*.

² In Mss. additur, *amen*.

IN SUBSEQUENTES SCRIPTIONES,

Vide lib. 2, cap. 10, Retractationum, tom. 1, col. 634, a verbis, Secundinus quidam, usque ad verba, Tua in me benevolentia. M.

SECUNDINI MANICHÆI EPISTOLA AD AUGUSTINUM.

Manichæi doctrinam commendat tæturque cum Catholicæ fidei reprehensione, indigne ferens quod eam scriptis oppugnet Augustinus, quem a Manichæo timore quodam et honoris cupiditate defecisse insinuat, atque ut ad illius sectam tandem redeat, exhortatur.

1. Habeo¹ et ago gratias ineffabili ac sacratissimæ Majestati, ejusque primogenito omnium luminum regi Jesu Christo, habeo gratias et supplex sancto refero Spiritui, quod dederint præbuerintque occasionem, quæ ego securus salutarem tuam egregiam Sanctitatem, domine merito laudabilis et unice percolende.

Nec mirum: sunt enim ad omnia bona præstanda et ad omnia mala arcenda satis aptissimi, quique tuam benevolentiam suis defendant propugnaculis, eripiantque ab illo malo, non quod nihil est, aut quod factione passionisque mortalium gignitur, sed quod paratum est ut veniat. Væ autem illi qui se eidem præ-

ADMONITIO PP. BENEDICTINORUM.

Liber contra Secundinum in Belgicis codicibus olim frustra quæsitus Lovaniensium cura, nunc a nobis revertisse in Callicano-Ms. optimæ notæ, qui in abbatiâ s. Petri in valle Carnotensi asservatur, ejusque ope multis modis purgatus est.

Comparavimus præterea eas omnes editiones initio Retr. et Confess., t. 1, memoratas. M.

¹ Apud Er. Lugd. Ven. et Lov. hoc est præa verbum: Epistolæ Secundini ad Augustinum: *Domino me: ito honorabili*

atque laudabili et unice percolendo Augustino, Secundinus. Habeo, etc. M.